

Državne politike pod komunizmom

Elena Marushiakova, Veselin Popov

Opšti okvir i specifične karakteristike | Sedentarizacija nomadskih Roma | Ubrzavanje integracije | Kulturno i istorijsko nasleđe | Organizacije – „Romski pokret” u Jugoslaviji | Integracija u društvo i/ili asimilacija

➤ *Kraj Drugog svetskog rata je u velikom delu Evrope, gde je živio znatan broj evropskih Roma doveo do nastanka onoga što je zvanično nazvano „socijalistički blok”. Sveobuhvatne socijalne i ekonomske promene koje su se dogodile u ovim zemljama u skladu s novom komunističkom ideologijom, uticale su na celokupnu populaciju, uključujući i Rome. Bez obzira na zajedničke ideološke parametre, politika prema „Ciganima” nije bila identična, postojale su razlike zasnovane na modelima iz prošlosti, kao i nacionalnim strategijama. Glavni cilj politika ovih zemalja bio je integracija Roma u društvo, što je u nekim zemljama dostiglo stepen preduzimanja koraka ka njihovoj asimilaciji.*

UVOD

Kraj Drugog svetskog rata, kao i godine koje su usledile, doveo je do radikalnih promena u zemljama istočne Evrope. Uz aktivnu podršku Sovjetskog Saveza, lokalne komunističke partije došle su na vlast u Poljskoj, Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj, Jugoslaviji i Albaniji i uspostavile punu kontrolu u svim oblastima javnog života. Uspostavljen je novi tip državno-političkog sistema koji je prema sopstvenoj frazeologiji bio definisan kao „socijalistički”. Izvršene su celokupne socijalne i ekonomske promene, od kojih su se neke direktno odnosile na „Ciganime”, koji su s različitim intenzitetom i u različitim periodima bili predmet aktivne vladine politike.

OPŠTI OKVIR I SPECIFIČNE KARAKTERISTIKE

Kada se govori o takozvanom socijalističkom bloku u istočnoj Evropi, stalno se dobija utisak da se ovaj termin odnosi na monolitni totalitarani sistem koji je bio pod direktnom kontrolom Moskve i u kom je u svim oblastima dominirala zajednička politika.

Donekle, to jeste bio slučaj, mada su pojedinačne zemlje zadržale dosta razlika i specifičnih karakteristika. Monolitni savez zemalja istočne Evrope, gde su vladale komunističke partije, raspao se već krajem 40-ih u Jugoslaviji. Pedesetih godina Albanija je takođe zauzela svoj kurs. Uprkos tome što je ostala član Varšavskog ugovora i Kominterne, Rumunija je u mnogim aspektima demonstrirala određenu „nezavis-

KOMUNISTIČKA EVROPA

II. 1

■ : Zemlje koje su se u potpunosti rukovodile komunističkim principima

ISTOČNA NEMAČKA

POLJSKA

ČEHOSLOVAČKA

MAĐARSKA

RUMUNIJA

JUGOSLAVIJA

BUGARSKA

ALBANIJA

SSSR

nost”. U izvesnoj meri, ona se, takođe, pojavila i u ostalim zemljama istočne Evrope. [II. 1]

U stvari, nije moguće govoriti o postojanju neke vrste opšteg modela za zemlje istočne Evrope, posebno u oblasti unutrašnje nacionalne politike. Generalno gledano, na ideološkom nivou postojalo je apsolutno jedinstvo, svaka zemlja je izjavila da je njena nacionalna politika zasnovana na „principima

II. 2
Kovači, Rumunija, 1956. godine.
(od G. Lükö, od Fraser 1992, p. 280)

II. 3
Ursari (mečkari), Bugarska.
(od Rolf Bauerdick, od Guy 2001, p. 328)

II. 4
Izrađivači drvenog uglja, Bugarska.
(od Rolf Bauerdick, od Guy 2001, p. 328)

II. 5
Trgovci metalom iz Meteola, Rumunija.
(od Djurić / Becken / Bengsch 1996, p. 184b)

II. 6
Trgovci konjima, Rumunija.
(od Đurić / Becken / Bengsch 1996, p. 184b)

II. 7
Čerpičari iz Krajove, Rumunija.
(od Đurić / Becken / Bengsch 1996, p. 184b)

marksizma – lenjinizma”, međutim, u praksi su se stvari dosta razlikovale.

Uopšteno govoreći, postojala su dva modela nacionalne politike u istočnoj Evropi koja su se mogla definisati kao „etno-nacionalni” i kao „postimperijalistički”. Prvi je dominirao u Poljskoj, Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj i Albaniji (Čehoslovačka se takođe može uvrstiti u ovu grupu uprkos nekim rezervama– to je bila federalna država, sastavljena od dveju država). Ove zemlje su bile jednonacionalne (u

Čehoslovačkoj su bila dva naroda), što je bila osnova za nastanak „nacionalne države” i „manjina” (ostali malobrojni narodi za koje se u različitim zemljama koristio ovaj termin). Drugi model (postimperijalistički) bio je tipičan za Sovjetski Savez i Jugoslaviju. Ovde, bar zvanično, nisu postojali ni „glavna” nacija, niti manjine, već kompleksna hijerarhijska struktura nacionalnih/etničkih zajednica sa ili bez njihovih sopstvenih državnih/administrativnih formacija, ujedinjenih u jedan „viši”

tip formacije – „Sovjetski narod” i „Jugoslovene”.

Međutim, različiti pristupi državnih politika Romima u zemljama istočne Evrope ne sprečavaju nas da identifikujemo zajedničke principe prema Romima, koji su, bez obzira na razlike i specifičnosti u njihovoj realizaciji, indikativni uopšte za Rome u istočnoj Evropi tokom posmatranog perioda (od kraja Drugog svetskog rata do „talasa promena” od kraja osamdesetih pa nadalje).

SEDENTARIZACIJA NOMADSKIH ROMA

Sedentarizacija Roma je tipičan primer kombinacije opštih i specifičnih politika u okviru državnih politika ze-

malja istočne Evrope. Ono što im je zajedničko u ovom slučaju su procesi sedentarizacije (ili bar ograničavanje nomadstva) nomadskih Roma koji su se u posmatranom periodu odvijali u celoj istočnoj Evropi. Ovi procesi u pojedinim zemljama, međutim, imaju

svoje sopstvene osobenosti u oblicima državnih politika koje su rukovodile njima i razlikuju se po periodu njihove realizacije.

Početne tačke procesa sedentarizacije u zemljama istočne Evrope takođe su se u velikoj meri razlikova-

U nekim regionima istočne Evrope Romi su se još uvek bavili zanatima koji nisu zahtevali stalno prebivalište. Lutajući zanati su donekle izbegli mere komunističkih režima za prisiljavanje Roma da se nastane jednom mestu i opšti trend sedentarizacije. Do danas, npr. postoje mečkari koji pokazuju svoje životinje turistima na obali Crnog mora i trgovci konjima.

II. 8 (prevod iz Gronemeyer / Rakelmann 1988, p. 138)

II. 9

„U Mađarskoj postoji mali broj zadruga kovača kojima upravljaju Romi. Zadruga kovača u Nogradmegyeru, npr. postoji od 1951. godine. Selo je naseljeno kovačima i muzičarima Ciganima, obe grupe su tokom dugog procesa osnovale zadrugu, koja danas izrađuje više proizvoda.”

(prevod iz Gronemeyer / Rakelmann 1988, p. 121f.)

SEDENTARIZACIJA NOMADA: REPRESIJA ILI POMOĆ?

Bez sumnje, pitanje sedentarizacije nomada u istočnoj Evropi danas je interesantno. U mnogim naučnim studijama i publikacijama o ljudskim pravima ova politika je bila smatrana glavnom represivnom politikom komunističkih partija protiv Roma. Takođe, ovo mišljenje imaju i neki od današnjih romskih aktivista, koji potiču iz romskih grupa koje su naseljene vekovima. Uopšteno govoreći, u istočnoj Evropi sami Romi, a posebno bivši nomadski Romi imali su pozitivan stav prema merama sedentarizacije. To najbolje pokazuju oni koji su proživeli te događaje. Pozitivan stav je, npr. izraženiji u Bugarskoj ili u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza, nego u Čehoslovačkoj ili Poljskoj, gde je sedentarizacija bila praćena represivnim merama (konfiskacija konja i imovine).

Međutim, drugi faktor je važniji kada se ocenjuje politika sedentarizacije nomadskih Roma. U periodu od 1950. do 1970. godine u zemljama istočne Evrope na nomadski način života počela je da utiče ozbiljna kriza. Zbog promenljivih socijalnih i ekonomskih uticaja sami nomadi su morali da traže način da se nastane (ili da vode polunomadski način života), kao i nove ekonomske strategije. Aktivno mešanje države počelo je u pravom istorijskom momentu (što je retko u istoriji državnih politika prema Romima) i time doprinelo prirodnom razvoju zajednice i njene integracije (npr. kroz dodelu zajmova i dodatnih sredstava za izgradnju stambenih četvrti).

II. 10

le. Naravno da je nemoguće navesti precizne podatke, međutim, može se pretpostaviti da su više od 3/4 Roma u Poljskoj i čak 2/3 ukupne romske populacije u Sovjetskom Savezu bili polunomadi. S druge strane, u Bugarskoj i Čehoslovačkoj nomadski Romi, koji su bili predmet vladine politike, činili su manje od 5% ukupne romske populacije. U ostalim zemljama udeo nomadskih Roma je varirao, to jest u Rumuniji i Jugoslaviji nije bilo više od 1/3 nomadskih Roma, a u Mađarskoj i Albaniji ne više od 1/4, od ukupnog broja Roma.

U većini zemalja istočne Evrope sedentarizacija nomadskih Roma izvršena je na osnovu odredbe vladinog akta ili odluke partije (što je bilo isto). Sovjetski Savez, gde je posebnim zakonom zabranjen nomadski način života, prva je zemlja koja je preduzela aktivnu

politiku za rešavanje „problema” nomadskih Roma. Prezidijum Vrhovnog saveta SSSR-a 5. oktobra 1956. godine doneo je dekret „Uključivanje nomadskih Cigana u radne aktivnosti”. Isti model primenjen je i u Bugarskoj, gde je Savet ministara 1958. godine doneo dekret o „Rešavanju pitanja ciganske manjine u Bugarskoj”. U Čehoslovačkoj zakon o „Nastanjivanju nomada” usvojen je iste godine, razlike su bile neznatne. U Poljskoj, posle neuspešnog pokušaja vlade da ubedi lutajuće Rome da se dobrovoljno nasele na slobodnim zapadnim teritorijama (posle deportacije nemačke populacije) 1952. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova doneo je odluku o obaveznoj sedentarizaciji nomadskih „Cigana” 1964. godine. Kada je u Rumuniji posle 1977. godine Centralni komitet Komunističke partije Rumunije usvojio program za socijalnu

integraciju Roma, preduzete su posebne mere vezane za sedentarizaciji nomadskih „Cigana”. U ovom programu sedentarizacija je predstavljala jedno od pitanja, ali ne i najvažnije pitanje koje se rešavalo.

U ostalim zemljama istočne Evrope sedentarizacija nomadskih Roma nije bila regulisana bilo kakvim specijalnim politikama prema njima, umesto toga odvijala se u okviru opšteg zakonodavstva (uslov stalnog prebivališta, stalni radni odnos, itd). U Mađarskoj se ovaj proces odvijao tokom druge polovine pedesetih, a u Albaniji i Jugoslaviji 60-ih i 70-ih godina.

Treba istaći da državne politike prema sedentarizaciji nomadskih Roma nisu uvek davale željene rezultate. U Sovjetskom Savezu deo Roma, koji su se zvanično naselili, nastavio je da vodi svoj prethodni način života do 1960.

POLJSKA: REZULTATI PRINUDNOG NASTANJIVANJA

„Kada primenjuju meru za nastanjivanje [1964] vlasti ne poklanjaju pažnju izradi bilo kakvih planova kako bi omogućili Romima da započnu novi život. Za njih ne postoji odgovarajući smeštaj, posao i ništa što im može omogućiti postepeno prilagođavanje širem društvu i promenu njihovih ranijih životnih navika. Tamo gde bi se odbornički stanovni „dodeljivali običnim ljudima”, ubrzo bi nastajali sukobi. [...] U narednom periodu, nakon što su Romi dovoljno obeshrabreni da putuju, vlasti su bukvalno izgubile interes za njih. To je bilo u vreme kada su se Romi prilagodili novim životnim navikama. Romi su počeli da rade sa stranim valutama i dragocenostima, najviše sa zlatom, antikvitetima i tepisima. Oni koji su imali rođake u inostranstvu imali su veće mogućnosti za zaradu putem šverca robe ili prodaje automobila ukradenih u zapadnim zemljama.”

Il. 11 (iz Mróz 2001, pp. 257f.)

Il. 12

„Cigani najbolji radnici u socijalističkom radu”, Sofija, krajem 40-ih godina, u sredini Shakir Pashov, tada član parlamenta u Bugarskoj.

(iz arhiva Studii Romani, Sofija, Bugarska)

godine, kada su postepeno počeli da se bave novim ekonomskim aktivnostima. Nomadski način života se postepeno gasio (mada nije nestao u potpunosti) najviše među Romima u Jugoslaviji. U Bugarskoj nekoliko romskih grupa,

uprkos tome što su posedovali kuće i imali regularno zaposlenje, nastavilo je da putuje u toplim periodima godine (što je bio tradicionalni model za nomadski način života na Balkanu). Politika sedentarizacije bila je najmanje

uspešna u Rumuniji, gde je na popisu stanovništva iz 1977. godine zabeleženo 66.500 nomadskih Roma i gde se model sezonskog nomadstva održao i do danas među različitim romskim grupama. [Il. 2-10]

UBRZAVANJE INTEGRACIJE

Politika usmerena prema opštoj integraciji Roma dominirala je u svim zemljama istočne Evrope. Međutim, njena realizacija je imala različite oblike. Postoje dva različita tematska pristupa: „usmereni” i „specijalni”. „Usmerenom” pristupu nedostaju posebne državne mere za socijalnu integraciju Roma, što znači da su Romi tretirani u okviru postojećih politika koje su usmerene na celu populaciju. „Specijalni” pristup posmatra Rome kao posebnu zajednicu sa specifičnim problemima, čije rešavanje zahteva posebne mere.

Prvi pristup je tipičan za Sovjetski Savez, Jugoslaviju, Poljsku i Albaniju gde nije bilo specijalnih programa za Rome (u SSSR-u i Poljskoj postoji jedan izuzetak – Program za sedentarizaciju nomada). Jedina oblast jav-

nog života, u kojoj princip usmerene politike prema Romima nije primenjen, jeste očuvanje i razvoj njihovog etno-kulturnog identiteta. Romski teatar u SSSR-u bio je najpoznatije mesto u Moskvi; postojalo je više od 100 romskih muzičkih i plesnih ansambala u okviru različitih institucija, i romska muzika je bila veoma zastupljena, zajedno sa „ciganskim” folklorom. Slična situacija bila je i u Jugoslaviji, uz aktivnu podršku države, kao i u Poljskoj, iako je donekle bila ograničena. [Il. 11]

U ostale četiri zemlje (Čehoslovačka, Mađarska, Rumunija i Bugarska) preovladao je „specijalni” pristup u državnoj politici vezanoj za opštu integraciju Roma. Postojanje takvog pristupa ne isključuje „usmereni” pristup, i u mnogim slučajevima opšta integracija Roma odvijala se u okviru opšteg zakonodavstva. Međutim, država je odlučila da su za pojedina pitanja Roma potrebne i specijalne mere.

Sedentarne politke za Rome bile su samo jedan od takvih primera. [Il. 14]

U Bugarskoj, dekret o „Rešavanju pitanja ciganske manjine u Bugarskoj” donet je 1958. godine, a zatim je usledio i dekret iz 1978. godine o „Daljem unapređenju rada s bugarskim Ciganima, radi njihovog aktivnijeg uključenja u izgradnju socijalističkog društva”; Komunistička partija Rumunije pripremila je „Program za socijalnu integraciju Cigana”; a u Čehoslovačkoj – posle događaja 1968. godine i usvajanja novog ustava – „Koncept sveukupne javne i kulturne integracije Cigana” usvojen je 1972. godine i dalje unapređivan amandmanima 1976. godine. Svi ovi partijski i vladini dokumenti sadrže nekoliko glavnih pravaca, koje specijalna državna politika prema „Ciganima” treba da prati. Njihov cilj je obezbeđenje stalnog i trajnog zaposlenja, rešenje problema smeštaja i zdravstvene nege, uključujući obrazovni sistem za romsku

„KONJI, KRAVE I CIGANI”

„Vladinim dekretom 502/ 1965 implementira se planirani program raseljavanja Roma iz prenaseljenih naselja u Slovačkoj i njihovo raspoređivanje na odgovarajuće lokacije na češkom tlu. Romi su mogli činiti maksimum 5 odsto po zajednici [...]”

Kako je romski govornik sarkastično komentarisao: „Oni su planirali brojeve za svako selo – konji, krave i Cigani” [...]”

II. 13
(od Guy 2001, p. 291)

„ADMINISTRATIVNE” POLITIKE SA „SPECIJALNIM” EFEKTIMA: STERILIZACIJA U ČEHOSLOVAČKOJ

Sterilizacija u Čehoslovačkoj se obično smatra drastičnim primenom „specijalne” politike prema Romima u istočnoj Evropi – u ovom slučaju, kako se navodi u dekretu koji je izdalo Ministarstvo zdravlja 29. februara 1972. godine, dozvoljava se dobrovoljna sterilizacija žena koje su rodile više od četvoro mentalno retardirane dece, uz finansijsku nadoknadu. Ovaj dekret, koji je u teoriji bio u skladu sa „administrativnim” principima politika (tj. nije bio direktno usmeren protiv Roma), kopirao je (na blaži način) slične državne norme i praksu iz Švajcarske i Skandinavskih zemalja. Međutim, taj primer, ilustruje da teoretski „administrativne” politike mogu voditi do „specijalnih” i u brojnim slučajevima do diskriminatornih rezultata u praksi. Umesto da se primene na privilegovani deo datog društva, restrikcije se primenjuju na one koji su već pod restrikcijama. U slučaju „dobrovoljne” sterilizacije u Čehoslovačkoj, više od polovine žena, koje su bile predmet sterilizacije 70-ih godina, bile su Romkinje.

II. 14

decu i poboljšanje njihovog obrazovnog nivoa, kao i promovisanje romske kulture. [II. 12]

Ipak, postoji nekoliko specifičnih naglašenih tačaka u državnim politikama u pojedinim zemljama, posebno u načinu njihove realizacije u pomenutim glavnim oblastima. U Bugarskoj su 1961. godine počele da se osnivaju nove škole, a 1966. godine neke škole, koje su pohađala romska

deca, transformisane su u „opšte srednje škole s naglaskom na praktičan rad”. U Rumuniji specijalne mere bile su usmerene ka tome da se smanji broj dece u romskim porodicama (dodaci su dodeljivani samo porodicama koje su imale manje od petoro dece), zbog čega je veliki broj romske dece dat hraniteljskim porodicama i sirotištima. U Mađarskoj 1961. godine uvedene su posebne mere protiv diskriminacije

Roma u mađarskom društvu. Na osnovu programa naseljavanja iz 1964. godine, uklonjeno je 2.500 odvojenih romskih naselja. U Čehoslovačkoj je vladinim dekretom iz 1965. godine, takođe, predviđeno rušenje romskih kvartova, tačnije u istočnoj Slovačkoj i raspoređivanje tamo nastanjenih Roma po slovačkim selima i gradovima i industrijskim regionima Češke Socijalističke Republike. [II. 13]

KULTURNO I ISTORIJSKO NASLEĐE

Državne politike u pojedinim zemljama stalno su se razlikovale, ili su na njih uticali raniji i istorijski modeli. U stvari, zemlje istočne Evrope nastale su u XIX i XX veku na teritoriji tri carstva – Otomanskog carstva, Austrougarskog carstva i Ruskog carstva, od kojih je svako nudilo različit model državnih politika prema Romima. Osobnosti ovih glavnih modela i njihov uticaj u kasnijim istorijskim etapama razvoja može se ilustrovati na primeru politika nastanjivanja u različitim zemljama istočne Evrope.

Stare imperijalističke, kulturne i istorijske osobnosti ova tri carstva

direktno se ogledaju u različitim modelima raseljavanja naseljenih Roma (koje su u značajnoj meri prevagnuli nad nomadskim Romima u Otomanskom carstvu i Austrougarskom carstvu). U Otomanskom carstvu (tačnije u Bugarskoj, Albaniji, i većim delovima Jugoslavije i Rumunije) Romi su, kao i ostale etničke zajednice, živeli u naseljenim oblastima, u njihovim etnički utvrđenim kvartovima, zvanim „mahale”. U Austrougarskom carstvu (tačnije Mađarskoj, Čehoslovačkoj, velikim delovima Rumunije i manjim delovima Jugoslavije i Poljske) Romi su živeli u sopstvenim naseljima, van naseljenih mesta, ponekad kilometrima udaljenim od njih, u takozvanim „ciganytelepima” u Mađarskoj, „osadama”, „kolonijama” u Slovačkoj,

„kolonijama”, „tiganiama” u Rumuniji, „osadama” u južnoj Poljskoj, itd. U Ruskom carstvu (tačnije SSSR-u i delu Poljske) Romi su najčešće živeli zajedno sa ostalim stanovništvom, obično u jednoj ili nekoliko desetina kuća koje su bile jedna do druge (izuzimajući Transkarpatiju, gde je prevagnuo austrougarski model).

Državna politika prema Romima u zemljama istočne Evrope određena je ovim istorijskim okolnostima. U Mađarskoj i Slovačkoj postojala je tendencija prema potpunom gašenju izdvojenih romskih naselja; ovi koraci su bili efikasni u Mađarskoj, gde je otprilike 2.500 „ciganytelepa” uklonjeno. U Rumuniji državna politika naseljavanja je različita i nekoherentna, kao i istorijsko nasleđe u različitim regionima zemlje.

EMANCIPACIJA U JUGOSLAVIJI

II. 15 (od Kenrick 2001, p. 406)

„Uprkos međuetničkim i političkim tenzijama posle smrti Tita 1980. godine, prvi Rom koji je bio izabran u gradski odbor bio je Sait Balić iz Niša koji je postao član nacionalnog parlamenta Srbije. Četiri godine kasnije već je pedeset tri Roma bilo izabrano za članove gradskih ili opštinskih

odbora i jedan je bio član srpskog parlamenta [...].

Godine 1981. prva dvojezična radio emisija na romskom i srpskom jeziku emitovana je iz Beograda pod nazivom „Slušajte, Romi” („A šunen romalen”), njeno emitovanje je nastavljeno do 1987. godine.”

BUGARSKA: SKRIVANJE ROMA

II. 16

Bugarska je proglasila jedinstvenu jednonacionalnu državu u kojoj nema drugih nacionalnosti. „Bugarski Turci” bili su bugarskog porekla, ali su bili prisiljeni da preuzmu turski identitet u Otomanskom carstvu. Budući da se ne može pronaći „naučno” objašnjenje, kao i u slučaju Roma, da bi se dokazalo njihovo bugarsko poreklo, oni su zvanično

prestali da postoje. Nije bilo pomena o Romima na javnim mestima, u medijima i akademskim publikacijama, i na mnogim mestima duž pruga i puteva romska naselja su bila sakrivena iza betonskih zidova. Ova apsurdna politika nije imala uspeha i nije doprinela integraciji Roma u bugarsku naciju; umesto toga postigla je suprotan efekat.

U Bugarskoj, dekreti koji su donošeni radi uklanjanja romskih kvartova nisu

našli na ozbiljnu primenu, dok u Jugoslaviji i Albaniji, kao i u Sovjetskom

Savezu i Poljskoj, nisu postojale posebne državne politike prema Romima.

**ORGANIZACIJE –
„ROMSKI POKRET”
U JUGOSLAVIJI**

Važna osobina državne politike prema Romima u zemljama istočne Evrope jeste odnos prema romskim organizacijama. U stvari, samo osnivanje i razvoj takvih organizacija nisu bili mogući bez odobrenja i aktivne podrške države i partijskih struktura. [II. 15]

U ovim okolnostima, podstrek ka samoorganizaciji i emancipaciji, koji se postepeno javljao među Romima u Zapadnoj Evropi i vodio ka osnivanju različitih organizacija i najzad, pojavi takozvanog romskog pokreta od sedamdesetih pa na ovamo, nije dao značajne rezultate na Istoku, mada

su postojale manje-više jednostrane i kratkoročne inicijative u Bugarskoj i Čehoslovačkoj. U Mađarskoj, odvijao se veliki broj kulturnih aktivnosti.

Situacija u Jugoslaviji je poseban slučaj. Godine 1969. u članku u „Večernjim novostima” u Beogradu, Slobodan Berberski, Rom i komunistički funkcioner, politički zatvorenik, borac u pokretu otpora u Drugom svetskom ratu, član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), objavio je da će jugoslovenski Romi osnovati sopstvenu organizaciju, čiji glavni cilj će biti da pruži pomoć Romima u dobijanju statusa „nacije” (u to vreme Jugoslavija je imala složeno državno zakonodavstvo i hijerarški sistem, na osnovu kog su zajednice bile podeljene u različite kategorije – etničke grupe, nacionalne manjine i nacije).

Posle osnivanja „Udruženja Roma” 1969. godine, započet je proces formiranja lokalnih odbora u različitim republikama i kasnije u gradovima, zajedno sa osnivanjem drugih udruženja Roma (kulturnih, sportskih, itd). Sedamdesetih godina, postojalo je više od 60 romskih organizacija i njihov broj se stalno povećavao. Jugoslovenska država podržavala je različite inicijative, najviše vezane za kulturne događaje (uključujući romske ansamble, festivale); objavljivane su knjige na romskom jeziku (romani), počele su da se emituju emisije na romskom jeziku na televiziji i radiju (na Kosovu). Godine 1986. postojeća romska udruženja ujedinila su se u Savez udruženja Roma Jugoslavije.

**INTEGRACIJA U DRUŠTVO
I/ILI ASIMILACIJA**

Kada se govori o državnim politikama prema Romima u istočnoj Evropi za vreme „socijalističkog perioda” njihov odnos je do dana današnjeg ostao u duhu „hladnog rata”. Ove politike

se, u celini i kroz njihovo konkretno manifestovanje, identifikuju s brojnim zločinima totalitarnih režima. Danas je teško, s gledišta ideoloških klišeja, izvršiti objektivnu i svestranu analizu ovih državnih politika.

Ovde je glavni problem kako da se pronađu tačne razlike i da se uspostave odnosi između dva prelamajuća i

međusobno povezana procesa – procesa integracije u društvo i procesa asimilacije. Tokom svoje istorije, mnogi narodi koji su živeli okruženi drugim nacijama su iz društvene integracije prešli u asimilaciju (što je bio prirodan proces ili rezultat određene državne politike). Prateći logiku ovog modela (koji je bez sumnje univerzalan), koji se odnosi i na Rome,

II. 17

Romske kuće (prizemne) i stambene četvrti u Filákovu, jugoistočna Slovačka; 70-ih godina prostor između je očišćen od romskih naseobina i stanovnici su se uselili u nove podignute zgrade. U čeličanama (dimnjaci u pozadini) bilo je zaposleno 8.000 ljudi, od kojih (do 1989) i stotine Roma. Posle promena, fabrika je prodana i ponovo počela da radi kao deo multinacionalne kompanije. Danas, od 800 ljudi koji rade u fabrici nema nijednog Roma.

svaka državna mera u istočnoj Evropi usmerena prema Romima može se smatrati kao korak dalje ka asimilaciji.

Bugarska je jedina zemlja u istočnoj Evropi gde se politika integracije Roma svodi na direktnu politiku pune i neuslovljene asimilacije. Stavovi prema Romima ovde su subordinirani politikom usmerenom prema turskoj manjini. U Odluci Politbiroa iz 1962. godine ukazuje se na „negativne tendencije turcifikacije” među bugarskim muslimanima, „Ciganima” i Tatarima; ono što je usledilo jeste politika „podsticanja” na zamenu tursko-arapskih imena bugarskim imenima. Poslednja faza ove politike bila je povezana s takozvanim procesom obnove u zimu 1984-1985. godine kada su u masovnoj akciji, uz učešće bezbednosnih službi, svi Turci, bugarski muslimani (Pomaki) i muslimanski Romi prisiljeni da promene svoja imena. U stvari, ovaj „proces obnove” bila je nasilna asimilacija, koja je u svojoj poslednjoj fazi sprovedena uz primenu sile. [II. 16, 17]

Tendencije prema asimilaciji Roma takođe se mogu naći u državnim politikama u Mađarskoj, Čehoslovačkoj i u izvesnoj meri u Rumuniji. U mađarskom društvu 50-ih i 60-ih godina vođene su rasprave, manje-više otvoreno, o „prirodnoj asimilaciji Cigana”. Logika državne politike 70-ih godina već se razlikovala, savremenim

rečnikom rečeno – bila je konstruktivnija. Mađarska država počela je da pruža podršku integraciji Roma u društvo, kao i očuvanju i razvoju njihove etničke kulture. Međutim, nije im dodeljen status nacionalne manjine, koji je dodeljen ostalim manjinskim zajednicama. Logičan zaključak je da se ovaj pristup, takođe, može smatrati asimilacijom, ali postepenom.

Politika prema Romima u Čehoslovačkoj bila je zasnovana na sličnim principima. Tamo su, na osnovu zvaničnih propisa, Romi definisani kao zajednica različita po prirodi, s različitim statusom („građani ciganskog porekla”), koja se ne može porediti sa ostalim manjinama. Politika prema Romima bila je definisana kao „socijalna integracija” i „akulturacija”, ali u praksi je to značilo (a da direktno nije bila formulisana kao takva u zvaničnim partijskim ili državnim dokumentima) usmeravanje ka budućoj asimilaciji.

Situacija u Rumuniji bila je donekle slična. Tu su asimilacijom Roma u rumunsko društvo nastale velike grupe ljudi romskog porekla, koje su izgubile (u potpunosti ili delimično) romski identitet i etničke i kulturne karakteristike. Rumunska država je olako shvatala ovaj proces i zbog toga nije poklanjala dovoljno pažnje Romima i njihovim problemima koji su bili socijalne, a ne etničke prirode. [II. 18]

U ostalim zemljama istočne Evrope ne može se govoriti o asimilacionim stavovima i tendencijama u državnim politikama prema Romima, čak ni u dugoročnoj perspektivi. U stvari, u Poljskoj i Albaniji, koje su zasnovane na jednonacionalnom modelu, državna politika prema Romima je bila tako minorna da se ne može posmatrati u ovom kontekstu. Dakle, Romi u Jugoslaviji su postavili pitanje dodeljivanja zvaničnog statusa koji je jednak statusu svih drugih naroda, međutim, nedodeljivanje takvog statusa ne može se tumačiti u korist politike asimilacije (na kraju, oni su ovaj status dobili neposredno pre raspada Jugoslavije). Koncept „jugoslovenstva” pretpostavio je transformaciju svih naroda u novu vrstu zajednice („Jugosloveni”), ipak, ovo nije značilo pripremu za asimilaciju Roma s drugim narodima.

Situacija je bila slična u SSSR-u, gde su Romi, u svim aspektima, bili beznačajna zajednica (u poređenju s različitim etničkim grupama u Sovjetskom Savezu) i bilo bi naivno govoriti o specijalnoj politici za njihovu asimilaciju. Ono što je u Sovjetskom Savezu preovladalo bila je državna koncepcija budućeg „sovjetskog naroda” (metafora, slična sadašnjem konceptu „jedne evropske porodice”), koja se zasniva na ujedinjenju svih naroda u kvalitativno novu formaciju.

RUMUNIJA: ROMI KAO INDIREKTNE METE „SISTEMATIZACIJE”

Poznata politika „sistematizacije” koju je vodio Nikola Čaušesku tokom 70-ih i 80-ih godina obuhvatila je i masovno uništenje pojedinih urbanih i ruralnih kvartova, celokupnih sela i naselja čiji stanovnici su raseljeni. Ona je najviše realizovana u Transilvaniji, što je dovelo do unutrašnje migracije Roma u okviru rumunske teritorije. Međutim, ova politika nije bila direktno usmere-

na protiv Roma, što je ponekad bio slučaj, već je u nacionalnim okvirima više bila usmerena prema smanjenju broja pripadnika mađarske manjine, a Romi su u ovom slučaju smatrani predstavnicima većine, tj. rumunskog naroda. Zbog toga je prepušteno da se asimilacija Roma odvija prirodnim putem u bliskoj budućnosti.

II. 18

ZAKLJUČAK

Ako uzmemo u obzir da se bavimo analizom konačnog rezultata iz današnjeg ugla posmatranja i da je najvažniji kriterijum dostizanje većeg nivoa integracije, uz očuvanje etničkih i kulturnih karakteristika, možemo da rezimiramo da su državne politike zajedno (ne jedna politika), bez obzira na ciljeve koje su imale, na kraju ipak postigle veoma različite rezultate kada je reč o Romima u istočnoj Evropi. S jedne strane, u poređenju s prethod-

nim istorijskim periodima, znatno su poboljšani uslovi života Roma i njihov obrazovni nivo, povećan je stepen njihove integracije, pojavio se veći broj relativno dobro obrazovanih Roma, itd. S druge strane, cena kojom je plaćena ova integracija je veoma visoka. Mnogi Romi u istočnoj Evropi prošli su put socijalne degradacije i marginalizacije, proces koji se značajno proširio i dostigao nove dubine posle „talasa promena”. Pokazatelj ovoga je i to da su ovi procesi najbolje izraženi i najviše se osećaju u zemljama sa specifičnim, jas-

no formulisanim politikama prema Romima (u Češkoj Republici i Slovačkoj, Mađarskoj i Bugarskoj) i u manjem obimu tamo gde su takve politike bile ograničene ili ih uopšte nije ni bilo. Finalni rezultat politike prema Romima u zemljama istočne Evrope - realizacija „glavnih” politika prema Romima (to jest, istih politika kao i prema ostalim građanima), i u manjoj meri „specifičnih” politika prema Romima kao odvojenoj zajednici - ostvaren je zahvaljujući sveukupnom socijalnom razvoju.

Bibliografija

Achim, Viorel (1998) *Țigani în istoria României*. București: Editura Enciclopedică | **Barany, Zoltan (2001)** *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press | **Crowe, David M. (1995)** *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Davidova, Eva (1995)** *Romano Drom. Cesty Romu 1945-1990. Zmeny v Postavení a Zpusobu Zivota Romu c Cechach, na Morave a na Slovensku*. Olomouc: Palacky University | **Djurić, R. / Becken, J. / Bengsch, A. B. (1996)** *Ohne Heim - Ohne Grab. Die Geschichte der Sinti und Roma*. Berlin: Aufbau Verlag | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gronemeyer, Reimer (1983)** *Zigeunerpolitik in sozialistischen Ländern Osteuropas am Beispiel der Länder Ungarn, Tschechoslowakei, Polen*. In: Gronemeyer, Reimer (ed.), *Eigensinn und Hilfe. Zigeuner in der Sozialpolitik heutiger Leistungsgesellschaften*. Giessen: Focus Verlag, pp. 43-183 | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont Buchverlag | **Guy, Will (2001)** *The Czech lands and Slovakia: Another false dawn?*, in: Guy, Will (ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 285-332 | **Kalinin, Valdemar (2003)** *Zagadki baltiiskikh tsygan (Rossiya, Estoniya, Litva, Latvija, Polsha)*. Vitebsk | **Kenrick, Donald (2001)** *Former Yugoslavia: a patchwork of destinies*. In: Guy, Will (ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 405-425 | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (1997)** *Gypsies (Roma) in Bulgaria*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Mróz, Lech (2001)** *Poland: the clash of tradition and modernity*. In: Guy, Will (ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 252-267